

TRANSILVANIA ÎNTRE PAPALITATE ȘI REGALITATEA MAGHIARĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-LEA

Într-o Europă medievală ce-și găsea acum noi principii și forme de organizare politică izvorâte dintr-o dinamizare a societății apusene în ansamblul ei, Biserica Catolică se străduia să-și continue epopeea sa cuceritoare în Răsăritul continentului, epopee ce-și trăgea seva dintr-o tradiție seculară a unui universalism papal, care pe fundamentul spiritual și politic al cruciadelor, va fi evidențiată în toată amploarea ei în timpul pontificatului lui Inocențiu al III-lea prin cruciada a IV-a din 1204 și consecințele ei imediate. Frustrată la moment dat, prin marea invazie mongolă din 1241—1242, și de marile răsturnări ce aveau loc în Ungaria ultimilor arpadieni, papalitatea căuta să reînnoade firul prozelitismului în Răsărit. Instaurarea noii dinastii, de Anjou, în Ungaria, reprezentantă a unui feudalism de tip occidental, cu tendințe centralizatoare, va fi ocazia readucerii regatului la misiunea lui apostolică, deși Carol Robert, primul angevin, a avut în primul rând de rezolvat chestiuni de ordin intern de importanță majoră, economică și socială.

Relațiile Transilvaniei cu papalitatea în secolul al XIV-lea nu poate fi văzută în afara raporturilor de ansamblu dintre regatul Ungariei și scaunul apostolic, ce se desfășurau pe fondul mai larg al ofensivei împotriva tătarilor, ereticilor și schismaticilor. În acest context sunt evidente două aspecte majore: politica față de biserica ortodoxă, și deci față de românii din Transilvania. Apoi o preocupare constantă a Bisericii catolice de refacere a poziției și autorității ei în regat, și voievodat, de reglementare a locului și rolului ei vis a vis de nobilimea și puterea centrală.

În cadrul noului concept politic, cel al statelor teritoriale¹, populațiile de altă limbă, tradiție politică și credință, deveneau incomode mai ales că acestea manifestau tendințe centrifugale având în statele ortodoxe, balcanice, în frunte cu sacralul Imperiu Bizantin, un model de urmat. Dacă pentru regalitatea maghiară a primei jumătăți a sec. al XIV-lea chestiunea nu intra încă în sfera politicii externe și interne, papalitatea era interesată în cel mai înalt grad de a-și încheia conturile cu schisma răsăriteană, cercerând mereu după 1204, să-și concretizeze eforturile de unire religioasă, și prin aceasta aducerea acestei Biserici Ortodoxe în sfera de influență a culturii latine.

Noua dinastie își începe domnia sub auspiciile unei serioase anarhii feudale, caracterizată de conflicte locale, divergențe între nobilimea laică și Biserică, între Biserică și puterea centrală. Nici Transilvania, provincie cu puternice tradiții de autonomie, nu a fost scutită de asemenea convulsii, cazul sașilor și nu în ultimul rând al românilor², și este explicabilă neimplicarea regalității în comba-

¹ J. Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970, p. 161.

² I. A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV—XVI*, Cluj, 1991, *passim*.

terea schismei din interiorul Ungariei. Pentru papalitate schismaticii împreună cu tătarii sunt cauza decăderii și suferințelor regatului³. Sinodul de la Buda din 1279 a încercat, în legătură și cu eforturile de readucere a regelui Ladislau al IV-lea Cumanul la supunere față de interesele și directivele Romei catolice, unele măsuri destul de drastice împotriva ortodocșilor. Acestora le-a interzis să-și mai construiască lăcașuri de cult și chiar să-și țină cultul divin⁴. Neimplicarea puterii laice în respectarea acestor restricții a dus la eșecul tentativelor de rezolvare a chestiunii schismaticilor din regat. Însă papalitatea n-a încetat să predice, acum de la Avignon, eradicarea schismei din Ungaria și chiar din întreaga Europă Orientală. Eșecul uniunii de la Lyon (1274) când împăratul bizantin restaurator, Mihail al VIII-lea Paleologul, acceptase unirea cu Roma, n-a fost o pledică pentru papalitate de a-și continua lupta în această direcție. De fapt pontifii au dus o politică în dublu sens: pe de-o parte desfășurau o intensă propagandă pentru atragerea ortodocșilor la Unire cu biserica romană, atât în plan general est-european cât și în plan local, regional, cu rutenii și românii din regat, de exemplu. Pe de altă parte se urmărea sensibilizarea forțelor catolice pentru a declanșa noi acțiuni cruciate împotriva tătarilor dar și a schismaticilor. În condițiile în care Carol Robert, preocupat de redresarea economică și politică a regatului, mai ales că la orizont se profila pericolul supremației germane prin casa de Habsburg⁵, se eschiva de la o acțiune militară contra tătarilor și schismaticilor motivând în 1325 că n-a primit nici un ajutor din partea Avignonului, papalitatea a încercat sensibilizarea catolicilor din regat promițând iertare de păcate tuturor celor care se vor angaja într-o asemenea acțiune⁶. Mai mult decât atât face apel și la alți potențai din zonă, banul Slavoniei, voievodul Transilvaniei, comitele Solomon al Brașovului, și chiar Basarab domnul Țării Românești, pentru a-i sprijini pe dominicanii trimiși în regat⁷. Interesant este că în aceeași perioadă în care i se cerea lui Basarab protecție pentru dominicanii se observă o relaxare a tensiunilor dintre Bizanțul lui Andronic al II-lea și Avignon, primul făcând în 1323—1327, unele promisiuni în chestiunea unirii religioase⁸ încheiate fără nici un rezultat concret.

La începutul deceniului al IV-lea al veacului s-au intensificat eforturile de inițiere a unei alianțe, în spirit cruciat, reușindu-se constituirea unei ligi formată din Bizanț, Veneția și Ospitalierii din Rhodos ce-aveau scopul de a opri avansul otomanilor spre Europa. Sub aspect confesional au avut loc discuții în 1339 — prima dată de la 1274 — într-o manieră mai aprofundată între Andronic al III-lea, mai deschis la dialog cu Occidentul decât înaintașul său, și papalitate.

Nu s-a reușit nici acum o apropiere efectivă între cele două forțe ale creștinătății europene, nu numai datorită disprețului grecilor față de latini ci și refuzului Occidentului, nepregătit să satisfacă cererile Bizanțului de a trimite ajutor militar și de a se convoca un conciliu general în privința unirii religioase⁹.

Dificultatea convertirilor la catolicism în Ungaria este rețată foarte bine de un document papal din 1328, în care Ioan al XXII-lea scria ierarhilor și preoților din Ungaria că regele i s-a plâns că „...atunci, când se întâmpla ca unii dintre Cumani, Români și Slavi și alți necredincioși să treacă la credința catolică prin harul Dumnezeiesc și prin îndemnul zisului rege, voi cereți cu prea multă strășnicie de la unii ca aceștia, astfel convertiți și de curând trecuți la credința catolică,

³ Șt. Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la anul 1556*, Cernăuți, 1929, p. 59.

⁴ *Documente privind istoria României*, veacul XIV, C., Transilvania, II (1301—1320), București, 1953, p. 8—9, nr. 13 (D.I.R.).

⁵ *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, Budapeșt, 1974, p. 99; H. Balint, *Magyar Történet*, II, Budapeșt, 1942, p. 53.

⁶ D.I.R. C. sec. XIV, I, p. 223, nr. 199; III, p. 328—329, nr. 197, p. 483—484, nr. 401; p. 271—272, nr. 95; p. 129, nr. 146; IV, p. 128, nr. 145.

⁷ *Ibidem*, II, p. 201, nr. 412; p. 312, nr. 433; p. 312—313, nr. 434.

⁸ O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warszawa, 1930, p. 11; vezi și Șt. Runciman, *The Great Church in Captivity. A study of the Patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish Conquest to the Greek war of Independence*, Cambridge, 1968, p. 99.

⁹ O. Halecki, *op. cit.*, p. 12; același, *The Milenium of the Europe*, New York, 1963, p. 188.

dijmele întregi și chiar le stoarceți, pricină pentru care noii credincioși și cei astfel convertiți, datorită faptului că mai înainte de convertirea lor nu obișnuiau să plătească aceste dijme, acum spun că de aceea sunt îndemnați ca să îmbrățișeze numita credință catolică, spre a da bunurile lor oamenilor bisericii; și mulți care bucuroși ar trece la această credință, din această pricină se dau înapoi de la o atare convertire. De aceea zisul rege ne-a rugat cu smerenie să ne îngrijim de un leac potrivit pentru această stare de lucruri¹⁰. Dincolo de faptul că regele apare, oarecum, apărător al acestor noi convertiți, documentul exprimă o stare de fapt, motivul principal al opoziției ortodocșilor, nobili fără îndoială, față de trecerea la catolicism. Este explicabilă, ca atare, surprinderea papei atunci când în 1345, primea știrea că mai mulți români din Transilvania, Țara Românească și din Ungaria au trecut la catolicism¹¹. Însă afirmația papei nu trebuie luată ad literam, fenomenul menționat având loc pe fondul ofensivei antitătare inițiată de Ungaria și Polonia, în care un loc însemnat l-au avut și românii din Transilvania și Țara Românească. Nu putem exclude posibilitatea trecerii la catolicism a românilor din voievodat, însă apariția lui Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab întemeietorul și asociat la domnia Țării Românești, printre cei menționați de pontif, ne face să bănuim că simpla participare la luptă împotriva tătarilor, și mai ales în alianță cu puteri catolice, reprezenta un semn sigur al supunerii față de directivele papale, și deci putea fi considerat un adevărat catolic. În orice caz lupta împotriva ortodocșilor din regat nu luase amploare. Îl vedem pe episcopul de Oradea, Dumitru, permițând lui Petru voievodul, fiul lui Stanislau judele satului Vintiri, să-și țină un preot român pe acea moșie a episcopului, care va fi scutit de orice dare sau altă formă de plată¹².

Situația românilor se schimbă începând cu a doua jumătate a secolului în condițiile în care Țara Românească manifesta o tendință de desprindere față de Ungaria, iar în Moldova aveau loc mișcări similare, în care rolul românilor transilvăneni era major. Apariția statelor românești la est și sud de Carpați, și încercarea acestora de ieșire de sub suzeranitatea maghiară, i-a atras atenția regelui Ludovic, care în timpul sejurului său din aprilie-octombrie 1366, în Transilvania, a luat măsuri împotriva românilor ortodocși. Fără îndoială că gesturile regelui se încadrează în noua etapă a politicii orientale a lui Ludovic I ce debuta în 1365, și se derula în cadrul cruciadei relansate de papa Urban al V-lea în Mediterana orientală¹³. Succesul repurtat de Ludovic prin luarea Vidinului în 1365 și extinderea dominației poloneze în Volhynia și Podolia, și nu în ultimul rând vizita împăratului Ioan al V-lea Paleologul la Buda, l-au incitat pe regele angevin la inaugurarea unei politici agresive față de confesiunea ortodoxă din zona de influență a regatului¹⁴. Trei legi emise de cancelaria regală în 1366 sunt de mare însemnătate pentru românii din Transilvania: la 28 iunie 1366 se decreta că se recunoștea calitatea de nobil numai celor care posedau act de confirmare scrisă din partea regelui; un altul, a cărui dată nu se poate preciza, statua raporturile dintre statutul nobiliar și confesiunea catolică, și al treilea din 20 iulie 1368 care legaliza persecuția împotriva clerului ortodox, păstrându-se doar varianta pentru comitatele Cuvin și Caraș¹⁵. Astfel regele devenea un model de prinț catolic după cum reiese și din memoriile vicarului de Bosnia Bartolomeu de Alverna pentru care intervenția puterii politice în chestiunea convertirii schismaticilor la catolicism era cea mai eficientă metodă¹⁶. Cucerirea Vidinului de către unguri a antrenat în zonă o concentrare a misionarilor catolici iscându-se chiar conflicte între ortodocși și aceștia¹⁷. Papalitatea se arăta favorabilă acțiunilor regelui, căci în 1356

¹⁰ D.I.R.C., sec. XIV, II, p. 257, nr. 503.

¹¹ *Ibidem*, IV (1341–1350), București, 1955, p. 266–267, nr. 372.

¹² *Ibidem*, p. 491, nr. 711.

¹³ P. Papacostea, în R.R.H., XVII, 1978, nr. 3, p. 393; N. Iorga, *Istoria românilor*, III, București, 1993, p. 190.

¹⁴ S. Papacostea, *op. cit.*, p. 394.

¹⁵ *Ibidem*, p. 398; *Documenta Romaniae Historica*, C., Transilvania, XIII (1366–1370), 1994, p. 159–164, nr. 92; p. 226–227, nr. 121 (D.R.H.).

¹⁶ S. Papacostea, *op. cit.*, p. 404.

¹⁷ I. Dujcev, *Medioevo Bizantino-Slavo*, volume primo, Saggi di storia politica e culturale, Roma, 1965, p. 416.

Inocențiu al VI-lea încuviința suveranului să lupte împotriva ereticilor din Serbia însă îi puna în vedere să-i alunge pe schismaticii și necredincioșii din regat¹⁸. Inaugurarea acestei politici de presiune confesională precum și succesele regelui împotriva tătarilor și statelor ortodoxe balcanice, l-au făcut pe papa Urban al V-lea să-l îndemne pe Ludovic să amâne ajutorul armat promis împăratului bizantin Ioan al V-lea, Paleologul în timpul vizitei sale la Buda bazileului solici-tându-i-se, pe de altă parte, să realizeze unirea religioasă¹⁹. Configurația politică și confesională ce ni se înfățișează la mijlocul veacului al XIV-lea nu este de natură să favorizeze constituirea unui bloc militar comun împotriva otomanilor a căror amenințare devenea din ce în ce mai mult o certitudine. Apoi măsurile regelui maghiar împotriva ortodocșilor n-au fost nici ele în măsură să eradicheză total schisma, nobilimea românească bucurându-se încă de un statut politic destul de ridicat. Mai mult, consolidarea statelor românești Țara Românească și Moldova, și obținerea unor posesiuni în Transilvania a contribuit într-o oarecare măsură la persistența confesiunii răsăritene în voievodat, care își va avea chiar ierarhii proprii pe care îi cunoaștem începând din secolul al XV-lea.

Un aspect nu mai puțin caracteristic pentru evoluția Transilvaniei în prima parte a secolului al XIV-lea, a fost raporturile Bisericii Catolice cu nobilimea laică și cu puterea centrală. Moștenind o situație critică Biserica din Ungaria și Transilvania s-a confruntat cu o ostilitate profundă din partea nobilimii care, obișnuită deja sub ultimii arpadieni să se împotrivească Bisericii, n-a încetat nici acum să-l încalce drepturile și privilegiile.

Biserica din Transilvania, și ne referim aici de bună seamă la episcopia catolică de Alba Iulia, a avut de înfruntat cel puțin două primejdii: tenăințele autonomiste ale sașilor și exclusivismul nobililor în frunte chiar cu voievodul. Sașii primiseră încă din secolul precedent, dreptul de a se organiza, sub aspect ecleziastic, într-o prepozitură liberă a provinciei Sibiu, care a însemnat de fapt un cadru bisericesc independent de episcopia de Alba Iulia, o altă ierarhie și o altă administrație²⁰. Principala cauză a diferendelor cu sașii, în fruntea cărora erau cei din decanatul Șeica Mare, era tendința acestora de a se emancipa de sub fiscalitatea episcopală și de a se atașa prepoziturii Sibiului a cărei limite teritoriale erau bine precizate. Refuzul acestora de a plăti dijmele episcopale, semn sigur al autorității în Evul Mediu, a caracterizat de-a lungul primei jumătăți de veac raporturile între cele două părți. Conflictul ia amploare, căci îl vedem mai întâi pe papa Ioan al XXII-lea în 1322 cerându-i episcopului de Olomouc, Conrad, să cerceteze diferendele dintre episcopul Andrei și sașii din Șeica Mare care i s-au plâns că acesta împreună cu Ioan arhidiaconul de Alba Iulia i-au supus la grele îndatoriri și sarcini mai ales că bisericile lor sunt de curând întemeiate²¹. Pe de altă parte regele Carol, deși întreține relații excelente cu sașii, înnoindu-le de mai multe ori privilegiile, i-a somat pe cei din Șeica Mare să nu-și urmeze preoții răzvrățiți ba chiar să-i silească pe aceștia la supunere față de episcopie²². Intervenția regală se pare că a atenuat dimensiunea conflictului și el se stinge începând cu 1357 când se adevărește public împăcarea dintre sașii din Șeica Mare și episcopia și arhidiaconatul de Alba Iulia²³. Cu toate acestea sașii n-au pus capăt tendințelor de lărgire a autonomiei ecleziastice, încercând să inventeze tradiția unei episcopii proprii în secolul al XV-lea și doar Reforma a tranșat chestiunea în mod definitiv.

În același timp papalitatea a luat inițiativa unei restaurări a poziției Bisericii Catolice în Ungaria aflată încă în criză dinastică. În 1303 Bonifaciu al VIII-lea poruncește arhiepiscopului de Caloccea să reintroducă vechea stare în Biserica neținând seama de schimbările făcute de nobili în lipsa sa și a altor prelați²⁴.

¹⁸ D.R.H. C. XI 1356—1360), București, 1981, p. 32, nr. 32.

¹⁹ Gy. Moravcsik, în *Acta Historica*, Budapesta, VIII, 1981, nr. 3—4, p. 255.

²⁰ S. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea, între cruciadă și Imperiul mongol*, București, 1993, p. 150; Th. Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, passim.

²¹ D.I.R., C., veac XIV, II, p. 58—59, nr. 133.

²² *Ibidem*, p. 85, nr. 194.

²³ D.R.H., C., XI, p. 182—186, nr. 192.

²⁴ D.I.R., C., I, p. 23—24, nr. 31.

Semnificativ pentru istoria Transilvaniei din primul deceniu al veacului, este faptul că, împotriva tendinței papale de a-l elimina pe voievodul Ladislau din cursa pentru ocuparea tronului Ungariei, episcopul Petru de Alba Iulia apare ca un apărător infocat al acestuia, căci îl vedem solicitând în 1306 conventului dominicanilor din Alba Iulia o scrisoare de împotrivire față de legatul papal Gentile care i-a cerut să-l afurisească pe voievodul Ladislau²⁵. Tranșarea conflictului în favoarea dinastiei angevine a însemnat, alături de dispariția lui Petru, evident, reincadrarea episcopiei în tendința generală a Bisericii Catolice din Ungaria, de restaurare a vechilor drepturi și privilegii. Aceste încercări de restituire nu au dat rezultate notabile, cu unele excepții între care ar fi retrocedarea, sub presiunea regelui, a moșiei Zlatna care fusese cotoplită de comitele Nicolae fiul lui Conrad și Ștefan de Olchuna, care au recunoscut că moșia în cauză aparținea de drept bisericii Sf. Mihail din Transilvania²⁶. Această stare de lucruri nu putea fi decât generală, la scara întregului regat, căci la 1318, îi găsim pe toți episcopii din Ungaria în frunte cu cei doi arhiepiscopi, Toma de Strigoniu și Ladislau de Calocsa, la Calocsa, unde vor stabili un program de luptă împotriva celor care le încălcă drepturile²⁷. Această adevărată coaliție l-a determinat pe rege în același an să poruncească comiților, juzilor, castelanilor și celorlalți slujbași regali din Ungaria, să respecte drepturile Bisericii și să cedeze toate moșiile sau alte bunuri cotoprite de la Biserică²⁸. Este poate cel mai important gest de protecție a Bisericii făcut de Carol de la începutul domniei sale.

Deși regele îi poruncește să-l ocrotească pe episcop, voievodul Toma al Transilvaniei²⁹ apare ca unul din promotorii opoziției nobiliare, atunci când, în 1329, episcopul Andrei se plânge că acesta a jefuit 4 sate ale magistrului Mihail ce trecuse din slujba voievodului în cea a episcopului³⁰. În afară de alte motive, dijmele au constituit obiectul disputei după cum reiese dintr-un document din 1334 în care Andrei episcopul Transilvaniei îi acuza pe nobilii Nicolae fiul lui Solomon, Nicolae și Mihail fiii lui Daniel, nobili de Călnic (în zona Sebeșului) că i-a împiedicat să strângă dijmele din decanatul de Spring, strângere pe care ar fi voit s-o arendeze sau s-o vândă, dar nobilii amintiți i-au oprit pe preoți și iobagi de a lua în arendă sau să le care, căci aceștia, o voiau ei la un preț mai mic³¹. Conflictul ne dezvăluie o serie de aspecte în care autoritatea bisericii era contestată și încălcată: de la depozitarea de moșii, la încălcarea dreptului de administrare al dijmelor, la contestarea dreptului de judecată și a numirii preoților, se reflectă realmente o atitudine ostilă față de autoritatea ecleziastică, dar și o diminuare a rolului Bisericii în chestiuni laice ce are o legătură cu un curent general european în acest sens. Aceasta este și concluzia ce reiese dintr-un document din 1335, care surprinde o înțelegere între episcop și nobili cu privire la dijme, zecuieli și dreptul de judecată. De fapt documentul exprima limitarea autorității episcopului în raport cu nobilimea laică³². Conflictul este însă departe de a se potoli, ba mai mult el se extinde la nivelul cel mai înalt. În 1338 episcopii din Ungaria se plâng papei de abuzurile regelui Carol care se amesteca fără vreo opreliște în treburile bisericești. Exemplele date de episcopi sunt grăitoare și reflectă o tendință politică a regelui de centralizare, ale cărei semne le găsim chiar mai devreme în 1323, când Carol Robert îi transmitea papei că nu va mai îngădui „ca prelații și bisericile țării noastre să fie chemați sau dați în judecată în locuri îndepărtate în afara regatului nostru...”³³. De fapt regele s-a opus politicii de numiri în funcții, inițiată de Clement al IV-lea (1265—1268), aplicată acum și în Ungaria, prin formula rezervării drep-

²⁵ *Ibidem*, p. 45—46, nr. 58.

²⁶ *Ibidem*, p. 282—283, nr. 291.

²⁷ *Ibidem*, p. 287—289, nr. 300; F. Makk, *Károly Robert emlékezete*, Budapest, 1988, p. 118.

²⁸ *D.I.R.*, C, veac XIV, I, p. 290—291, nr. 304.

²⁹ *Ibidem*, II, p. 258, nr. 505.

³⁰ *Ibidem*, p. 296—297, nr. 556.

³¹ *Ibidem*, III (1331—1340), București, 1954, p. 332—333, nr. 206.

³² *Ibidem*, p. 352—354, nr. 244.

³³ *Ibidem*, II, p. 85, nr. 194.

tului de a numi în funcții ierarhii și preoții superiori³⁴, a cărei maximă dezvoltare are loc în timpul pontificatului lui Ioan al XXII-lea și Benedict al XII-lea. În general papa se punea de acord cu regele în privința acestor numiri. Așum însă Carol dorea să-și impună oamenilor săi fideli, mai ales atunci când capitlurile și mănăstirile nu erau de acord cu interesele sale politice. În cele din urmă regele își va retrage pretențiile în acest sens dorind o reglementare a raporturilor cu papalitatea³⁵ și în general cu Biserica din Ungaria, împotriva căreia nobilii încurajați probabil și de disensiunile dintre suveran și pontif, au început o campanie de depozare a bunurilor Bisericii, săvârșind silnicii împotriva clerului și Bisericii³⁶. Sub presiunea regelui probabil are loc o nouă împăcare în 1341, de această dată între episcopul Andrei și Toma voievodul Transilvaniei, cărora li se cerea să uite piagubele pricinuite reciproc „...certuri, omoruri și omucideri, pârjoliri de sate, cotropiri de bunuri...”³⁷. Departe de a se potoli, conflictul ia amploare antrenând atât scaunul pontifical, prin Benedict al XII-lea care poruncește episcopilor de Pécs, Oradea și Agria să cerceteze neînțelegerile dintre episcopul Andrei și voievod iar dacă acesta va fi găsit vinovat să fie afurisit, cât și pe regina Elisabeta a Ungariei care poruncește în 1341 voievodului să facă dreptate mănăstirii Sfintei Fecioare din Cluj Mănăstur căreia, se pare, episcopul i-a cotropit unele posesiuni³⁸. Punctul culminant al conflictului este în deceniul al cincilea al secolului când arhiepiscopul de Strigoniua lua sub protecția sa mănăstirea Cârța³⁹, și de asemenea lua măsuri privind părțile transilvaniene supuse jurisdicției sale împotriva laicilor care asupresc Biserica⁴⁰. Mai mult noul voievod Nicolae îl condamnă pe episcopul Transilvaniei deoarece oamenii acestuia l-au atacat pe un trimis al conventului din Cluj⁴¹. Evoluția raporturilor dintre episcop și voievod l-a determinat pe noul rege Ludovic de Anjou să le impună o nouă reglementare în 1344 stabilindu-se însăși o limitare a autorității episcopului în chestiuni sociale, juridice și dreptul la dijmă⁴². Această drastică limitare a autorității episcopale l-a nemulțumit pe Andrei care nu s-a sfiit să se împotrivească chiar regelui. Nu este de mirare deci că în 1349 Ludovic de Anjou va interveni: „Deoarece episcopul Bisericii Transilvaniei a căzut față de majestatea noastră — afirma regele — în vina învederată a necredinței prin aceea că dintr-o cutezătoare îndrăzneală n-a voit să ne primească și nici să pună să fim primiți în cetatea suszisei bisericii...”⁴³, pe care, de altfel, o ocupa pentru sine, episcopul fiind luat în prisoare. Mersul evenimentelor ne determină să afirmăm că regele nu a găsit altă cale de rezolvare a diferendelor din voievodat decât înlocuirea celor doi: episcopul Andrei și voievodul Transilvaniei Toma, două personaje ambițioase ale căror cariere ar fi demne de urmărit. În anii următori se observă o atenuare serioasă a diferendelor dintre cele două instituții, ce se încadrează într-o atmosferă generală de stabilitate din regatul Ungariei spre mijlocul domniei celui de-al doilea rege angevin. Gestul de forță al suveranului față de episcop a fost, totuși, ocazia unei noi relansări a ostilităților nobiliare față de episcopie și numai intervenția hotărâtă a regelui care prin câteva acte din 1358—1359 îi silea pe aceștia, prin intermediul voievodului, să nu se mai amestece în chestiunile bisericești⁴⁴. În anul 1359 voievodul Andrei cedează capitlului din Alba Iulia dijmele, ce i se cuvin din satele ce țin de cetățile Ciceu, Unguraș, Lita, Cetatea de Băltă, Gogan-Varolea și Deva, recunoscând că acestea au fost cotropite de înaintașii săi⁴⁵ iar un an mai târziu noul voievod Dionisiu afirmă că în adunarea obștească din Turda s-au aplanat neînțelegerile dintre nobili

³⁴ *Ibidem*, p. 162—163, nr. 344 și 345.

³⁵ H. Balint, *op. cit.*, pp. 66—68; F. Makk, *op. cit.*, pp. 180—189.

³⁶ D.I.R., C., (1341—1350), București, 1955, p. 45—47, nr. 54.

³⁷ *Ibidem*, p. 47—49, nr. 55.

³⁸ *Ibidem*, p. 106, nr. 115.

³⁹ *Ibidem*, p. 155, nr. 192 și p. 161—165, nr. 194.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 188, nr. 236.

⁴¹ *Ibidem*, p. 204—206, nr. 251.

⁴² *Ibidem*, p. 520, nr. 756.

⁴³ D.R.H., C., veac XIV, XI, p. 236, nr. 226; p. 237—238, nr. 228; p. 259; nr. 255; p. 355—356, nr. 358; p. 375—378, nr. 372.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 375—378, nr. 372.

și episcopul Transilvaniei⁴⁵ moment din care raporturile dintre biserică și puterea centrală din voievodat, încep să intre pe un făgaș normal, dorit de rege care voia să facă din Ungaria o mare putere nu numai în Europa centrală ci chiar la nivelul întregului continent.

În concluzie putem afirma că voievodatul Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIV-lea a înregistrat puternice convulsii interne, generate în mare parte de conflictul dintre episcopia de Alba Iulia și nobilimea laică, conflict moștenit din timpul ultimilor arpadieni, mai ales Ladislau al IV-lea Cumanul, care a manifestat o evidentă opoziție față de Biserica Catolică. Pe acest fond politic și social și confesional, românii ortodocși vor intra și ei, alături de tătari, în viziunea papalității, ca dușmani potențiali ai catolicismului și ai regatului. În această direcție pontifii vor încerca mobilizarea puterilor catolice împotriva „schismei” ortodoxe în ansamblul ei. Pe de altă parte s-a urmărit și o atragere pașnică a ortodocșilor la unire cu Biserica romană, papalitatea ducând tratative în acest sens cu Imperiul bizantin. Implicarea regalității maghiare începând cu a doua jumătate a veacului a însemnat începutul asimilării, deși nu în totalitate, a nobilimii cneziale din Transilvania, la nobilimea catolică.

Tot acum regalitatea reușește să pună capăt diferendelor dintre episcopia catolică de Alba Iulia și nobilimea transilvăneană prin unele măsuri de forță, care sunt un semn sigur al restabilirii autorității centrale în voievodat, dar și al centralismului politic și administrativ de care a dat dovadă dinastia angevină din Ungaria în secolul al XIV-lea.

NICOLAE POP

TRANSYLVANIA BETWEEN THE PAPACY AND THE HUNGARIAN ROYALTY IN THE FIRST HALF OF THE XIVth CENTURY

(Summary)

The dynastic crisis of Hungary from the beginning of the XIVth century and the setting up on the apostolical throne of the Anjou Dynasty, allowed to the papacy to take again the offensive against the schismatics of the East Europe and the Tartars. The policy opposite to the Orthodox Church of the Catholic Rome is one aggressive kind, a policy to submit the Orthodox Church to that Catholic. In this context, the schismatics from Hungarian kingdom had been subjected to a confessional pressure following their conversion, but the royal power didn't involve deeply than the beginning with the second half of the XIVth century, when the king Ludovic I of Anjou has given three laws through which it stumbled the arise of the Orthodox Romanians to the nobleman statute of the kingdom. Establishing by law that nobody could be a nobleman without a writing paper of royal confirmation, linking the nobleman statute by the Catholic confession and initiating a campaign of persecutions against the orthodox priests, the Hungarian royalty hurt straightly the Transylvanian Romanians who, gravitating about Moldavia and Valachia, constituted a menace for the kingdom.

The Catholic Church of Transylvania, inheriting a difficult situation from the time of the last Arpadian kings, tired to recover its outstanding position and

⁴⁵ *Ibidem*, p. 538—541, nr. 518 și 519.

authority in Hungary, destroyed during the reign of Ladislau the IVth. He had to face the hostility of the nobility from Transylvania, who had had the occasion to invade some estates belongs to the Church and to infringe its right to judge and to gather the bishop taxes. The firmly intervention of the king Ludovic I through the removed of the bishop Andrew and the „voievod“ Thomas put an end, in the sixth decade of the century, to the misunderstanding between the Church and the lay power of Transylvania. Beginning with the middle of the XIVth century, the central power asserted itself in the whole Hungary, being a sign of the internal stability and of the centralization policy manifested by the Anjou Dynasty.